

ФОРМУЄМО СОЦІОКУЛЬТУРНУ КОМПЕТЕНЦІЮ: ПОНЯТТЯ «ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА»

Світлана САФАРЯН, доцент кафедри методики мов та літератури Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук

Загальновідомо, щоб досягти успіху у певній діяльності необхідно добре володіти знаннями, пов'язаними з нею. Саме ці знання є своєрідною основою, фундаментом грамотної та ефективної побудови будь-якого процесу. На уроках іноземної мови вчитель здійснює різні види діяльності, реалізуючи основні завдання у навчанні мови за допомогою різноманітних методів, прийомів, форм, видів, технологій навчання. При цьому він керується певними **методичними принципами**. Одними із основних таких принципів є *крайнознавчий* та *етнокультурологічний*, які передбачають ознайомлення з традиціями, історією, побутом, культурою народу, мова якого вивчається.

Отже, щоб ефективно запроваджувати культурологічний підхід до навчання іноземних мов з метою успішного формування **соціокультурної компетенції** школярів, насамперед, учителю необхідно досконало володіти певними науково-теоретичними поняттями, що пов'язані з означеню проблемою. Розглянемо деякі з них, а саме поняття «художня культура» та «мистецтво».

Історія людської цивілізації налічує десятки тисяч років. Люди жили, удосконалювалися, пізнавали світ, зростали духовно. Духовний розвиток людства доволі складний процес. У його основі лежить *міфологія*, в якій відображені найдавніші уявлення наших пращурів про оточуючий світ, про Бога, людину, про сенс буття. Саме у міфах слід шукати витоки віри, основи наук та мистецтв. У міфах бере початок словесна творчість, театр, музика, пісня тощо. Таким чином, можемо стверджувати, що міфологія дала початок:

- *Віри* – внутрішньому станову людини з інтуїтивним відчуттям Бога (згодом це дало початок різним релігіям: християнству, іудаїзму, буддизму, ісламу);

- *Мистецтву* – образно-емоційному та ігрому вияву творчості;

- *Науці* – розумово-понятійному пізнанню світу.

Кожна із цих галузей духовного розвитку людства розгалужується на безліч видів. Так, приміром, наука розділилася на три потужні групи: природничу, математичну та гуманітар-

ну. У системі гуманітарних наук окреме місце відводиться *філології* – науці про мову та слово, однією із спеціальностей якої і є *іноземні мови*.

Крім віри і науки, окремою галуззю духовного розвитку людства є **мистецтво** або **художня культура**. Саме художня культура відкриває людині шлях до прекрасного. Основа художньої культури – мистецтво, яке в художніх образах відображає дійсність, концентрує в собі головні особливості естетичного ставлення до світу. Мистецтво покликане виховувати художній смак людини, розвивати її здатність до творчості за законами краси.

Художня культура є одним з найважливіших компонентів духовної культури людства. Вона разом з пізнавальною, релігійною, моральною, економічною, політичною культурою покликана формувати внутрішній світ людини, сприяти її розвитку як творця культурних цінностей. Художня культура також представляє собою певний вид людської діяльності, специфічний спосіб реалізації творчих потенцій людини. Художня культура може бути зrozумілою і суттєвно, і функціонально лише в контексті всієї духовної культури.

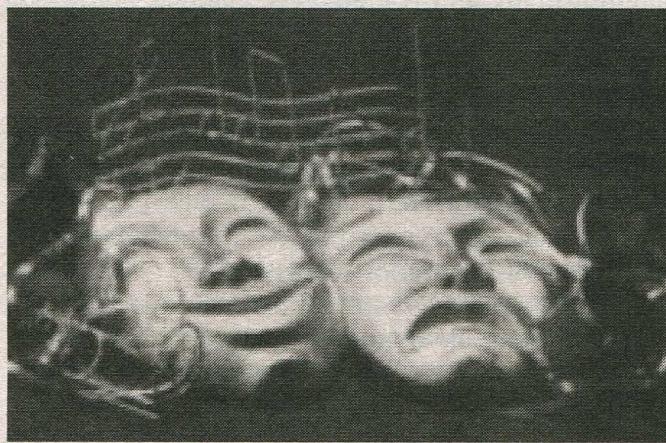
Художня культура – це особлива галузь культури, що утворилася завдяки концентрації навколо мистецтва ряду пов'язаних з ним форм діяльності: художнього сприйняття, мислення, творчості, переживання й т.п. Художня культура має власні форми матеріального втілення. Це особлива цілісна структура, у якій матеріальне і духовне органічно поєднані. Ця органічність невластива іншим формам духовної діяльності й дозволяє виокремити художню культуру як особливий самостійний і центральний прошарок культури. Він дотичний до прошарку матеріальної культури (блізькість, наприклад, літератури до науки).

Художня культура – це складне, багатошарове утворення, яке об'єднує всі види мистецтва, сам процес художньої творчості, його результати і систему заходів зі створення, збереження і розповсюдження художніх цінностей, виховання творчих кадрів і глядацької аудиторії.

Ядром художньої культури є **мистецтво** з особливостями його впливу на суспільство в цілому і на особистість зокрема.

Особливість мистецтва, його відмінність від усіх інших видів людської діяльності полягає в тому, що воно відображає дійсність у формі художніх образів. Мистецтво збагачує людину знаннями про світ, дає можливість співпереживати і відчувати естетичну насолоду.

Художній образ – це специфічна для мистецтва форма освоєння, тлумачення і перетворення дійсності, яка здійснює естетичний і виховний вплив на людину. Його ще визначають як узагальнену картину життя (людина, подія, явище, природа, предмет), естетично та емоційно втілену у конкретну художню форму (пісня, танок, полотно живопису, скульптура, літературний твір) творчою уявою митця.

Розкрити сутність і національні особливості культури можна на основі сучасної теорії культури, яку прийнято називати **культурологією**. Це порівняно молода наука, хоча витоками своїми вона сягає античного світу. Термін «культурологія» ввійшов до наукового вжитку після публікації праць Леслі Уайта (1900 – 1975рр.), в яких була викладена загальна теорія культури й обґрунтована її об'єктивність.

Саме слово «культура» має досить широкий семантичний спектр у багатьох сучасних мовах. Класичний спектр значень латинського слова «cultura» передається у сучасній українській мові словами «оброблення», «виховання», «створення», «формування», «розвиток», «шанування».

Як об'єкт вивчення культурології, культура – це загальна специфіка людської життедіяльності, відмінність людського існування від інших форм життя.

Для означення культурного історичного процесу часто в європейських мовах вживається поняття «цивілізація». Слово «цивілізація» походить від латинського слова «civilis», що, в свою чергу, утворилося від латинського «civis» – «громадянин». Слово «civilis» – «громадянський», «державний», – відповідно означало те, що належить людині як громадянинові держави. На межі XVIII – XIX століття, зокрема, французькі

філософи-просвітники почали вживати «цивілізований» для позначення суспільства, заснованого на засадах розуму та справедливості. Досить поширеною була і є до сьогодні (особливо в англомовній і франкомовній науковій традиції) практика використання терміна «цивілізація» як цілком синонімічного терміну «культура». Таким чином, можливим є ужиток виразів «людська цивілізація», « антична цивілізація», « давні цивілізації Сходу », « європейська цивілізація » тощо.

У першій половині ХХ століття у наукову практику було введено **тричастинний поділ культури:**

- культура матеріальна;
- культура соціальна;
- культура духовна.

Як пояснюють вчені А. Кребер та К. Клакхон, під **матеріальною культурою** мається на увазі все, що належить до взаємодії людини із середовищем її існування, до задоволення фізіологічних потреб, до технологічного аспекту життя. Під **соціальною культурою** розуміють відносини, якими люди пов'язані один з одним, із системою соціальних статусів і суспільними інституціями. Поняттям же **духовна культура** означаються суб'єктивні аспекти життя людини: світогляд, ідеї, установки, цінності й зорієнтовані на них форми поведінки та творчої діяльності.

Однією із найзначніших сфер духовної культури є **культура художня**. Вона становить частину естетичної культури, поняття більш складного та місткого.

Як синонім до терміну «художня культура» вживається термін «мистецтво». Власне, художню культуру (мистецтво) розуміють як специфічне определення естетичного світу людини, а саме поняття художності означає якраз міру естетичності твору мистецтва.

Таким чином, **мистецтво** – це художня творчість людини, художньо-образна форма відтворення дійсності. У мистецтві відповідним чином створюється та зберігається для нащадків своєрідний «духовний портрет» тієї чи тієї історичної доби.

Мистецтво розвивається як система конкретних видів творчості. Кожен із видів мистецтва використовує власні виражальні засоби, які зумовлені, передусім, предметом відтворення та природою матеріалу, з яким працює митець.

Існування різних мистецтв визначене тим, що жодному з них тільки власними засобами не вдається створити повну художню картину світу. Кожне мистецтво має свої переваги перед іншими у збереженні лише певних аспектів буття.

Найпоширеніша **класифікація** поділяє **види мистецтва** на три групи:

- просторові (статичні);
- часові (динамічні);
- просторово-часові.

До першої групи відносять усі образотворчі мистецтва й архітектуру; до другої – літературу та музику; до третьої – балет, театр, кіно.

Крім цього, мистецтва можуть поділятися на видовищні та невидовищні; прості та синтетичні; пов'язані з утилітарним призначенням (прикладне, декоративно-прикладне) і не пов'язані з ним.

Зазначимо, що будь-яка класифікація мистецтва є обмеженою та умовною, оскільки вона враховує тільки деякі ознаки чи властивості того чи того виду мистецтва.

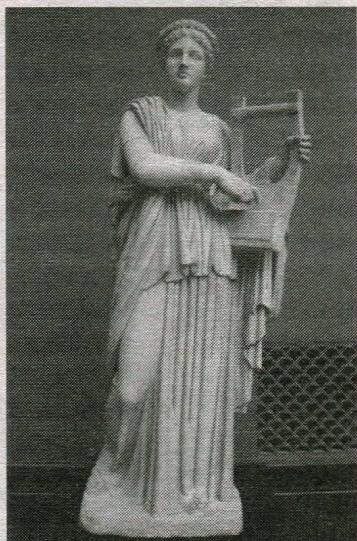
Мистецтво у своїх видових виявах розвивається нерівномірно, тобто у певні історичні епохи різні види мистецтва були неоднаково розвинуті та поширені.

Розглянемо деякі **історичні форми мистецтва**. Так, у художній культурі **Давньої Греції** особливе значення мала музика, яка наділялася певною містичною силою. Всі інші мистецтва трактувалися, власне, у контексті музичної специфіки. Недарма у міфології мистецтвами опікувалися божества-музи. Дев'ять грецьких муз (дочки Зевса і Мнемосіни, у іншому варіанті – Урана та Геї) володіли даром передбачення, передрікання та покровительствували таким видам мистецтва:

Евтерпа – муза ліричної поезії (власне інструментальної музики) (Слово «поезія» перекладається з давньогрецької як «творчість»).

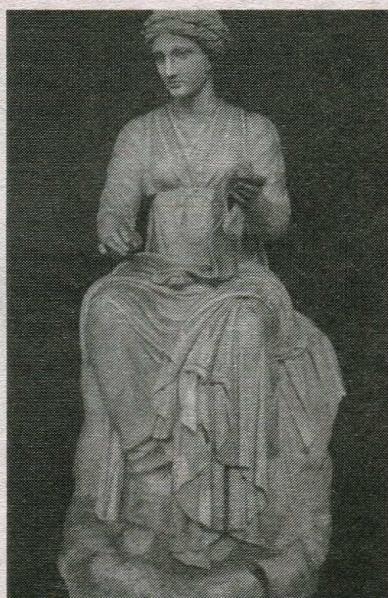
Ерато – муза любовної, еротичної поезії

Калліопа – муза епічної поезії, піснеспівів

Кліо – спочатку муза героїчної поезії, пізніше – історії

Мельпомена – муза трагедії

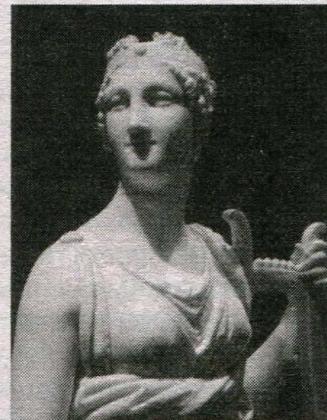
Полігімнія – муза пантоміми

Талія – муза комедії

Терпсихора – муз танцю

Уранія – муз астрономії

Слід зауважити, що поняття літератури як виду мистецтва сформувалося за доби пізнього еллінізму, а остаточно у добу Нового часу. В античності ж з літературою ототожнюється поезія, яка фактично була різноважановою вокальною музикою.

У добу **Середньовіччя** на перший план виступає мистецтво архітектури. Християнський храм стає не тільки центром релігійного життя, а й часто – місцем вирішення світських проблем. Все це вимагало не тільки значних розмірів споруди та досить складних технічних рішень, а й пошуку форм, пропорцій, здатних викликати у людини певні емоції, стани, почуття. Тому архітектура стає саме не ремеслом, а мистецтвом, яке, в свою чергу, стимулювало розвиток скульптури, монументального живопису, декоративно-прикладного мистецтва.

Починаючи з епохи **Ренесансу**, а особливо вже в XVI столітті, починає складатися система мистецтв, властива **Новому часу**. Головні позиції посідають образотворчі мистецтва (живопис, скульптура, графіка).

Наприкінці ж XVII – у XVIII століттях провідні позиції поряд з образотворчими мистецтвами завойовує театр, а у XIX столітті досягає свого розквіту література.

Художня культура **сучасності** охоплює і дуже давні, і порівняно нові види мистецтва. Все міцніше завойовують свої позиції кіно, телебачення, медіа-мистецтва.

Зазначимо, що система мистецтв не є замкнutoю, отже, з подальшим розвитком суспільства, його духовних та технічних аспектів можуть з'явитися і нові, невідомі сучасності види мистецтва.

Розглянемо також **жанрові системи мистецтва**.

Жанр – це поділ будь-якого виду мистецтва за тематичними, структурними або функціональними принципами. У кожному виді мистецтва система жанрів складається по-своєму. Так, у музиці жанри розрізняються за способом, місцем та умовами виконання. У образотворчому мистецтві – за характером зображення; у літературі – відповідно до родової належності твору та засобів виразності тощо.

Виокремлюють такі жанри різних видів мистецтва:

1. **Образотворче мистецтво (живопис)**. За структурно-функціональними ознаками виділяють такі жанри:

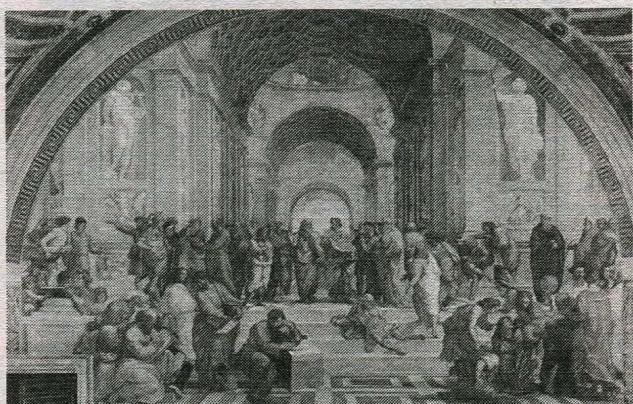
- **станковий живопис** – найчастіше застосовується поняття картина, пишеться на полотні, картоні, дереві тощо. Вирізняється самостійністю окремого твору та можливістю його вільного переміщення;

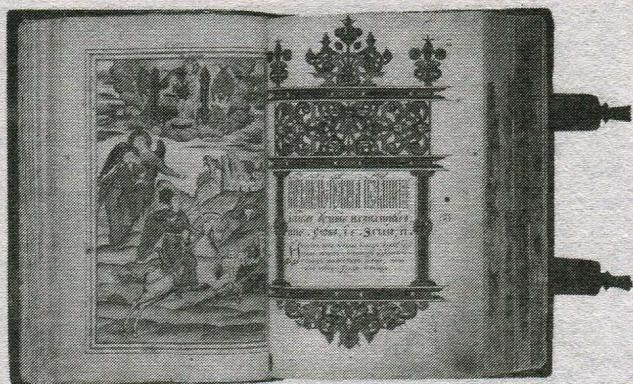
- **іконопис** – станковий за формою живопис культового призначення;

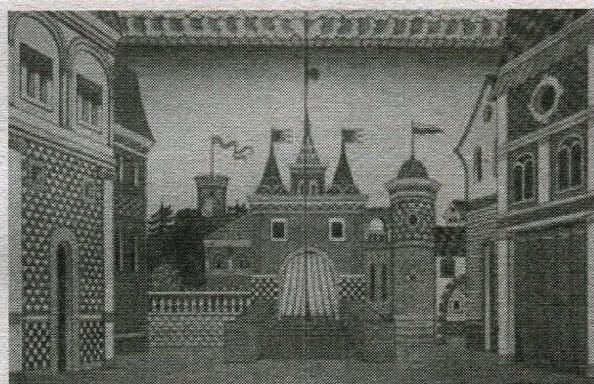
- **монументальний живопис** – живописне зображення на внутрішніх або зовнішніх поверхнях архітектурних споруд. Найчастіше буває фресковим або мозаїчним, до нього ж відносяться і вітражі;

- **мініатюра** – невеликий за розмірами твір, що вирізняється орнаментальністю та тонкістю письма. Бувають книжні, лакові, портретні мініатюри;

- **театрально-декоративний живопис** – використовується при оформленні сцени, створенні декорацій та театральних костюмів.

За тематичним принципом у образотворчому мистецтві (живопис, скульптура, графіка) виокремлюють:

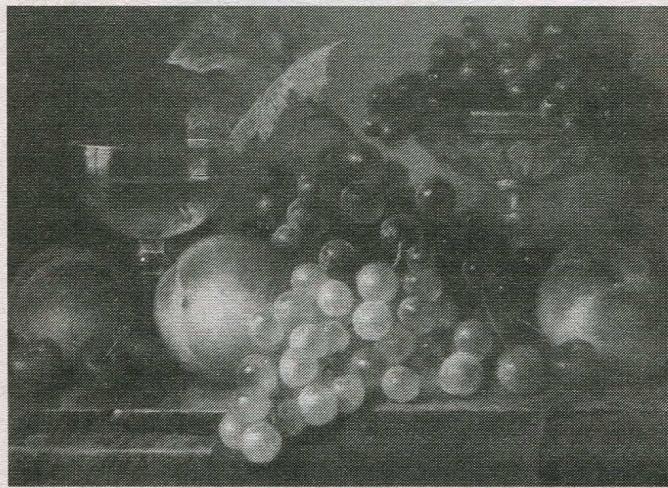
- **портрет** – зображення людини або групи людей. Портрети розрізняють офіційні, парадні, камерні. Вони можуть бути поясні, погрудні, поплічні, у повний зріст, в інтер'єрі, на тлі пейзажу тощо. окремі види становлять автопортрети;

- пейзаж – зображення природних ландшафтів, архітектурних споруд тощо. Пейзаж може мати історичний, героїчний, фантастичний, ліричний, епічний характер;

- натюрморт – зображення світу речей;

- батальний жанр – зображення тематики війни, епізодів життя армії та флоту;
- міфологічний жанр – зображення подій та героїв міфів, сказань, легенд;

- анімалістичний жанр – зображення тварин;
- побутовий жанр – зображення приватного і повсякденного громадського життя людини.

2. Музика. Залежно від засобів виконання поділяється на:

- Вокальну – створену для голосу або багатьох голосів. До жанрів вокальної музики відносимо пісню, романс, канту, ораторію. Вокальний твір, що виконується без слів, називають вокалізмом, а вокальне виконання без інструментального супроводу – називається співом а капела.

• Інструментальну – музика призначена для виконання на музичних інструментах (духових, струнних, ударних та клавішних). Класична інструментальна музика поділяється на симфонічну та камерну.

• Симфонічну - виконується симфонічним оркестром. Основні жанри: симфонія, увертюра, концерт, сюїта, симфонічна поема, симфонічна фантазія тощо.

• Камерно-інструментальну – призначена для невеликого складу виконавців. До камерно-інструментальної музики належать соната, тріо, квартет, а також значна кількість «малих камерних жанрів» (ноктюрн, прелюдія, кантилена, баркарола, каприс, алего, анданте тощо).

3. Література. Залежно від родової належності літературні твори бувають епічні, ліричні та драматичні. Кожен із літературних родів має свою жанрову класифікацію.

• Епічні твори поділяються на актуальні жанри (роман, повість, оповідання, новела) та архаїчні (міфи, легенди, казки, билини, думи, притчі, епоси, епопеї, епіграми, афоризми, трактати тощо).

• Серед ліричних жанрів можемо виокремити каствою лірику (серенади, епіталами, альбі); релігійно-обрядову (гімни, псалми, оди) лірику (станци,сонети, ронделі, тріолети); класичну (елегії, ідилії, послання).

• Драматичні твори теж мають застарілі жанри (шкільні, вертепи, містерії, інтермедії) та більш поширені (трагедії, комедії, власні драми).

4. Драматичний театр. Слід звернути увагу, що назва драматичний театр стосується мистецтва сценічної гри. Серед жанрів – комедія, трагедія, драма, водевіль, мюзикли тощо.

5. Кінематограф. Поділяється на кіно хронікальне, документальне, науково-популярне, навчальне та художнє. Художні фільми за тематикою поділяються на такі жанрові форми: пригодницькі, вестерни, детективи, трилери, фантастика, мелодрами, фільми жахів, бойовики, історичні, еротичні тощо.

З розвитком мистецтва його видо-жанрова система зазнає постійних змін: деякі жан-

ри застарівають і виходять з ужитку, проте з'являються і нові жанрові форми. Зокрема, у ХХ столітті набули поширення нові музичні види та жанри, пов'язані із джазом та роком. В образотворчому ж мистецтві сучасності жанровий поділ ведеться за принципами суто технічної презентації візуального мистецького твору: живопис, фотографія, інсталяція, відео тощо.

Проте існує й інший принцип поділу мистецтва та й культури загалом. Нині міцно утвердилися поняття **культура (мистецтво) масова** та **культура (мистецтво) елітарна**.

Вважається, що словосполучення «масова культура» як термін вперше було використано німецьким філософом і соціологом Максом Горкгаймером у 1941 році в роботі «Мистецтво і масова культура». У найзагальнішому значенні поняття «масова культура» означає культурну життєдіяльність мас.

Як протилежне до масової культури трактується поняття елітарної культури. Сучасні українські слова «еліта», «елітарний» походять від франц. elite – «краще», «обране». У найзагальнішому сенсі поняття еліти використовується для означення у певному розумінні вищих і часто привілейованих верств суспільства, які здійснюють функцію управління, розвитку науки, мистецтва тощо і можуть мати підвищений рівень духовності й соціальної активності. У сучасній науці набули поширення концепції множинності еліт (політичної, економічної, адміністративної, військової, релігійної, наукової, мистецької), які врівноважують одна одну і тим самим запобігають небезпеці тоталітаризму. Як складова соціальної структури певного суспільства еліта доповнює маси (або навпаки).

Крім масової та елітарної культур іноді викримлюють такі поняття, як **контркультура, субкультура** та **альтернативна культура**.

Субкультурою називають підпорядковану, неосновну культуру, тобто певну підсистему всередині базової системи. Субкультура є частиною всієї культури суспільства або «культурою в культурі». Це внутрішня культура певної групи людей, яка визначає їхній особливий стиль життя, ціннісну ієархію, менталітет тощо. Ця група людей може відрізнятися від решти суспільства професійними, віковими чи етично-правовими ознаками.

Альтернативна культура – різновид субкультури, принципово розходиться за певними позиціями з основною культурою. При цьому

вона, як правило, претендує на статус «правильнішої», тобто істинної, більш перспективної культури.

Контркультура – у широкому значенні – це напрям культури, який активно протистоїть «офіційній» традиційній культурі. У більш вузькому значенні цей термін використовується для означення форми протесту проти культури «батьків», що набула поширення серед американської молоді у 60-70 роках ХХ століття. Відмова виявлялась, зазвичай, у негативному ставленні до визнаних культурних досягнень людства, екстравагантності мислення, поведінки, зовнішнього вигляду.

Мистецтво також виконує різні **функції**.

1. **Суспільно-перетворююча і компенсаторна функція** (мистецтво як діяльність і втіха) проявляється у тому, що:

- мистецький твір має ідейно-естетичний вплив на людей;
- залишаючи людей до спрямованої цілісно-орієнтованої діяльності, мистецтво опосередковано бере участь у соціальному перетворенні суспільства;
- сам процес творчості у мистецтві є певним перетворенням за допомогою уяви, вражень, фактів, узятих із дійсності або змодельованих творцем. Автор опрацьовує матеріал самого життя, включаючи його в образи і створюючи нову реальність – художній світ.

2. **Пізнавально-евристична функція** (мистецтво як знання і освіта).

Пізнавальні можливості мистецтва опосередковані, але не менш важливі, його неможливо замінити іншими сферами духовного життя людини. Мистецтво має властивості створення іншобуття. Мистецтво освоює багатство предмета – чуттєвого світу, розкриває його естетичне розмаїття, відкриває нове в уже відомих речах, відточує наші почуття.

3. **Художньо-концептуальна функція** (мистецтво як аналіз стану світу).

Мистецтво тяжіє до концептуальності, воно спрямоване на глобальне мислення, на вирішення загальнолюдських проблем. Творця цікавить доля його героїв і людства, він мислить у масштабах естетичних цінностей і створює їх.

4. **Функція передачення**.

Інтелект людини має властивість здійснювати стрібок через розрив інформації, оголювати суть сучасних і навіть прийдешніх явищ за наявної неповноти вихідних даних. Мистецтво часто передбачає майбутнє. Задовго до появи першого підводного човна «Наутілус» пройшов 80 тисяч лье під водою в романі Жуля Верна.

5. Інформаційна і комунікативна функція (мистецтво як повідомлення, узагальнення).

Мистецтво – засіб художнього спілкування, його спорідненість з мовою неодноразово підкреслювалась в історії естетики. На його комунікативності базуються сучасні семіотичні підходи до мистецтва слова як до знакової системи, яка несе інформацію як специфічний канал зв'язку. Інформація, передана мовою танцю, живопису, архітектури, скульптури, прикладного і декоративного мистецтва, більш загальнодоступна, легше засвоюється іншими народами, ніж інформація мовою слів. Інформативні можливості художньої мови все ж ширше і якісно вищі, тому що мова мистецтва слова зрозуміліша, метафоричніша, гнуточіша, парадоксальніша, емоційно та естетично багатша, ніж розмовна мова.

6. Виховна функція (мистецтво як катарсис: формування цілісної особистості).

Мистецтво формує порядок почуттів і думок людей, воно впливає комплексно на розум і серце, і немає такого куточка людської душі, якого б воно не торкнулося своїм впливом. Так мистецтво формує цілісну особистість. Катарсисна і компенсаторна (яка допомагає духовній гармонії людини) функції є найважливішими

аспектами виховного впливу мистецтва на особистість.

7. Переконуюча функція (мистецтво як засіб впливу на підсвідомість).

Мистецтво - навіювання певного порядку думок і почуттів, має майже гіпнотичний вплив на людську психіку. Твір часто начебто заворожує. Навіювання – функція мистецтва, яка близька до виховної, але не збігається з нею.

8. Естетична функція (мистецтво як засіб формування творчого духу і ціннісних орієнтацій).

Естетична функція – нічим незамінна специфічна властивість мистецтва формувати естетичні почуття, здібності і потреби людини; вчить її бачити життя через призму образності.

9. Гедоністична функція (мистецтво як насолода).

Мистецтво приносить людям насолоду. Як і естетична, гедоністична функція супроводжує і забарвлює усі функції мистецтва. Гедоністична функція мистецтва спирається на ідею самоцінного значення особистості, виліває з цієї ідеї, здійснює її, надаючи людині естетичну радість насолоди.

